

บทที่ 1

บทนำ

1. ความเป็นมาและความสำคัญของปัญหา

อาชีพเกษตรกรถือว่าเป็นอาชีพหลักของชาวอีสานมาแต่โบราณกาล ในปัจจุบันแม้ว่าสภาพเศรษฐกิจและสังคมในภาคอีสานจะได้เปลี่ยนแปลงไปมากก็ตาม แต่ปรากฏว่าการทำการเกษตรยังเป็นอาชีพพื้นฐานของครัวเรือนชาวอีสานส่วนใหญ่ จากสำมะโนเกษตร สำนักงานสถิติแห่งชาติ แสดงให้เห็นว่าในปี 2531 ภาคอีสานมีครัวเรือนเกษตรกรถึง 2.179 ล้านครัวเรือน จากครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด 4.877 ล้านครัวเรือนของประเทศ หรือประมาณครึ่งหนึ่งของครัวเรือนเกษตรกรทั้งหมด ซึ่งถือว่าเป็นอัตราส่วนสูงที่สุดในประเทศเมื่อเปรียบเทียบกับภูมิภาคอื่นๆ ในขณะที่เมื่อปี 2506 ภาคอีสานมีครัวเรือนเกษตรกรเพียง 1 ใน 3 ของครัวเรือนเกษตรกรทั้งประเทศ การขยายตัวของครัวเรือนเกษตรกรอย่างรวดเร็วในช่วงเวลาเพียง 25 ปีนี้ มีผลทำให้เกิดการขยายตัวของพื้นที่ถือครองทางการเกษตรเข้าไปในเขตป่า ผลที่ตามมาคือ การลดลงของพื้นที่ป่าไม้ในภูมิภาคนี้อย่างรวดเร็ว และในปัจจุบันพื้นที่ป่าไม้ของภาคอีสานเหลือน้อยที่สุดเมื่อเทียบกับภาคอื่นๆ ถ้าพิจารณาในด้านขนาดการถือครองที่ดิน สถิติจากแหล่งเดียวกันนี้แสดงให้เห็นว่า ในปี 2531 ชาวอีสานมีขนาดถือครองที่ดินโดยเฉลี่ย 22.7 ไร่ต่อครอบครัว ซึ่งเพิ่มสูงกว่าขนาดถือครองที่ดินในช่วง 25 ปีที่ผ่านมา คือ ในปี 2506 ขนาดถือครองที่ดินของครัวเรือนอีสานเท่ากับ 21.6 ไร่ต่อครัวเรือน (สำนักงานคณะกรรมการพัฒนาการเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, 2534) จากสถิติต่างๆ เหล่านี้ได้สะท้อนให้เห็นว่า การทำการเกษตรในภาคอีสานได้ขยายตัวทั้งในด้านพื้นที่ และจำนวนครัวเรือนที่ยึดอาชีพเกษตรกรรมเป็นหลัก อย่างไรก็ตามแม้ว่าจะมีการขยายตัวในลักษณะดังกล่าว แต่เนื่องจากอัตราการขยายตัวของผลผลิตทางการเกษตรในภาคนี้เป็นไปอย่างเชื่องช้า ในขณะที่จำนวนประชากรของภูมิภาคนี้

มีเป็นจำนวนมาก จึงทำให้ระดับรายได้ต่อหัวของประชากรเกษตรของภาคอีสานอยู่ในระดับต่ำ

ดังได้กล่าวข้างต้นว่า การเกษตรยังคงเป็นอาชีพที่เป็นหัวใจของชีวิตชาวอีสาน แต่รูปแบบของการผลิตทางการเกษตรได้เปลี่ยนแปลงไปมาก นับตั้งแต่รัฐบาลได้ประกาศใช้แผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ ฉบับที่ 1 เป็นต้นมา การเปลี่ยนแปลงโดยภาพรวมก็คือ ในช่วงก่อนการประกาศใช้แผนพัฒนาฯ ชาวอีสานทำการเกษตรเพื่อการยังชีพเป็นหลัก เมื่อมีผลผลิตเหลือจึงขาย หรือนำไปแลกเปลี่ยนกับสินค้าอื่นที่ตนเองมีความต้องการ ดังนั้นการพึ่งพาตลาดและกลไกทางเศรษฐกิจภายนอกชุมชนจึงมีอยู่น้อยมาก แต่เมื่อเริ่มศักราช 2500 เป็นต้นมา ลักษณะการผลิตทางการเกษตรของภาคอีสานได้เริ่มเปลี่ยนไป กล่าวคือ วัตถุประสงค์ของการผลิตได้เปลี่ยนไปจากเดิม คือ เปลี่ยนจากการผลิตเพื่อการยังชีพไปสู่การผลิตเพื่อขายตามความต้องการของตลาดและการขึ้นลงของราคา ทั้งนี้เนื่องจากการเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างของการค้าระหว่างประเทศ กล่าวคือ มีการขยายตัวของตลาดต่างประเทศที่ต้องการผลผลิตทางการเกษตรประเภทพืชเศรษฐกิจมากขึ้น เช่น ข้าวโพด มันสำปะหลัง ข้าวฟ่าง ปอ เป็นต้น รัฐบาลไทยจึงมีนโยบายส่งเสริมการปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก ทำให้เกิดการขยายตัวของการปลูกพืชเศรษฐกิจอย่างหนาแน่นในภาคอีสาน ผลที่ตามมาก็คือ เกิดการหักล้างทางหนึ่งเพื่อเอาพื้นที่ดินในเขตป่ามาปลูกพืชเศรษฐกิจเป็นจำนวนมาก ทำให้ปริมาณป่าไม้ของภาคอีสานลดจำนวนลง การปลูกพืชเศรษฐกิจเพื่อการส่งออก ประสานสอดคล้องกับการนำแนวคิดของการพัฒนาการเกษตรตามแนวทางของการปฏิวัติสีเขียวที่เริ่มขึ้นในช่วงปลายของแผนพัฒนา ฉบับที่ 1 (2509) ได้ทำให้ลักษณะการผลิตทางการเกษตรของชาวอีสานเปลี่ยนไปจากเดิมอย่างมาก เทคโนโลยีทางการเกษตรทั้งที่เป็นเครื่องจักรและสารเคมี ได้เข้ามามีบทบาทสำคัญในกระบวนการผลิตทั้งในเขตที่นาและไร่ของเกษตรกรโดยลำดับจนกระทั่งถึงปัจจุบัน แม้ว่าการผลิตที่ใช้เทคโนโลยีเป็น "ยาวิเศษ" เพื่อให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น แต่ถ้าพิจารณาในอีกด้านหนึ่ง การใช้เทคโนโลยีทำให้เกษตรกรต้องลงทุนมากขึ้นในการซื้อหาเทคโนโลยีมาใช้ และเป็นค่าใช้จ่ายในการจ้างแรงงานในกรณีจำเป็น ทั้งนี้เพราะการผลิตเพื่อขายทำให้การเอื้อเฟื้อเผื่อแผ่ช่วยเหลือกันในรูปแบบของการแลกเปลี่ยนแรงงานมีน้อยลง เกษตรกรที่ขาดแคลนแรงงานจึง

จำเป็นต้องจ้างคนอื่นมาช่วยทำงานในไร่นา นอกจากนี้เกษตรกรที่ขาดแคลนเงินทุนเพื่อซื้อ
หาเทคโนโลยีและใช้เป็นทุนในการผลิตเพื่อขาย จำเป็นต้องกู้ยืมเงินทุนจากสถาบันการเงิน
ของรัฐและเอกชน หรือนายทุนท้องถิ่น เพื่อการดังกล่าว ถ้าปีใดฝนฟ้าไม่ก็ได้ผลผลิตน้อย
หรือปีที่ราคาผลผลิตตกต่ำ อาจทำให้เกษตรกรต้องประสบกับภาวะการขาดทุน และไม่มีเงิน
เพียงพอที่จะใช้คืนแหล่งเงินกู้ได้ เกษตรกรจำนวนไม่น้อยจึงต้องตกอยู่ในภาวะของการเป็น
หนี้สินที่ยากที่จะสลัดให้หลุดพ้นไปอย่างหมดสิ้นได้ อีกประการหนึ่งเนื่องจากเทคโนโลยีที่ใช้
ในการผลิตได้รับการส่งเสริมจากหน่วยงานของรัฐและเอกชน ทำให้เกษตรกรต้องตกอยู่ใน
ฐานะพึ่งพาเจ้าหนี้ที่เหล่านี้นั้นด้านข้อมูลข่าวสาร และความรู้ต่างๆ เกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยี
นอกจากนี้ยังต้องคอยติดตามข่าวสารเกี่ยวกับภาวะตลาดและราคาสินค้าอีกด้วย ซึ่ง
ข้อมูลข่าวสารในส่วนนี้เกษตรกรได้จากเจ้าหนี้ที่ พ่อค้าคนกลางในท้องถิ่น และจากสื่อสาร
มวลชนของรัฐ

จากการเปลี่ยนแปลงดังกล่าวนี้ ทำให้เกษตรกรต้องถูกโยงเข้าไปสู่ระบบ
เศรษฐกิจของประเทศ ซึ่งเชื่อมโยงอยู่กับระบบเศรษฐกิจของโลก เกษตรกรต้องเข้าไปมี
ความสัมพันธ์กับกลุ่มคนมากหน้าหลายตามากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งกลุ่มพ่อค้าคนกลางที่ขาย
เทคโนโลยี และที่รับซื้อผลผลิตทางการเกษตร กลุ่มเจ้าหน้าที่ของรัฐและเอกชน เพื่อได้รับ
ข่าวสารและความรู้ สถาบันการเงิน เช่น ธกส. ธนาคารพาณิชย์ต่างๆ เป็นต้น หรือนาย
ทุนท้องถิ่น เพื่อกู้ยืมเงินมาทำทุน จึงเห็นได้ว่าเกษตรกรต้องออกมาคิดต่อสัมพันธ์กับคนภายนอก
กลุ่มชนมากขึ้นเมื่อเทียบกับระบบการผลิตแบบดั้งเดิม ปัญหาสำคัญของการผลิตเพื่อตอบ
สนองความต้องการของตลาดภายในและตลาดโลกก็คือ ความไม่แน่นอนของตลาดและราคา
ผลผลิตทางการเกษตร ที่เกษตรกรเองไม่สามารถเข้าไปควบคุมอะไรได้เลย ในสภาวะดัง
กล่าวนี้นักเกษตรกรจำเป็นต้องแบกรับความเสี่ยงต่อการขาดทุนและการเป็นหนี้สิน อันเนื่องมา
จากความแปรปรวนของตลาดและราคา ตลอดจนสภาวะของภัยทางธรรมชาติ ที่อาจส่งผล
ต่อปริมาณผลผลิตทางการเกษตรของเกษตรกร รัฐบาลได้พยายามดำเนินการแก้ปัญหาที่
สำคัญนี้ โดยการส่งเสริมการผลิตทางการเกษตรใน "ระบบครบวงจร" ซึ่งภายใต้ระบบนี้
รัฐบาลได้ชักชวนให้ภาคเอกชนเข้ามามีส่วนร่วมในการผลิตทางการเกษตร โดยเฉพาะ
อย่างยิ่งในด้านการตลาด

"การเกษตรแบบครบวงจร" เริ่มต้นตั้งแต่การประกาศใช้แผนพัฒนาฯ ฉบับที่ 6 เป็นต้นมา ลักษณะสำคัญของการเกษตรแบบครบวงจรก็คือ การผลิตในลักษณะเป็นกระบวนการการผลิตซึ่งอาจกระทำโดยผู้ประกอบการรายเดียวหรือกลุ่มเดียว ที่ดำเนินการจัดการหรือวางแผนการผลิต ตั้งแต่ขั้นแรกจนได้ผลผลิตออกจำหน่ายสู่ท้องตลาด ทั้งนี้เพื่อเป็นการสร้างหลักประกันว่า จะมีผลผลิตทางการเกษตรเพื่อใช้เป็นวัตถุดิบป้อนโรงงานของผู้ประกอบการ จึงเห็นได้ว่าการผลิตแบบครบวงจรจึงประสานสอดคล้องกับการขยายตัวของการพัฒนาอุตสาหกรรมออกมาในส่วนภูมิภาค และอุตสาหกรรมการเกษตร (Agro-industries) ก็เป็นอุตสาหกรรมประเภทที่ต้องอาศัยวัตถุดิบจากผลผลิตทางการเกษตร และมีความจำเป็นต้องมาตั้งโรงงานในชนบท หรือใกล้กับแหล่งผลิตวัตถุดิบ เช่น โรงงานอาหารกระป๋อง โรงงานผลิตเยื่อกระดาษ เป็นต้น อย่างไรก็ตามการทำธุรกิจการเกษตรแบบครบวงจรของผู้ประกอบการ มักจะไม่ได้ดำเนินไปแบบครบวงจรดังที่ชื่อ กล่าวคือผู้ประกอบการไม่ได้ทำการผลิตเองในทุกขั้นตอน แล้วจ้างแรงงานเกษตรกรรมมาทำงานในที่ที่การผลิตของผู้ประกอบการ แต่กลับใช้วิธีทำการผลิตแบบมีสัญญาซื้อขายกลาง (contract farming) กับเกษตรกร กล่าวคือ ผู้ประกอบการหรือทางโรงงานจะชักชวนให้เกษตรกรทำการผลิตทางการเกษตรเพื่อให้ได้วัตถุดิบป้อนโรงงาน แต่การผลิตของเกษตรกรในการนี้จะต้องดำเนินการไปตามเงื่อนไขสัญญาที่เกษตรกรทำไว้กับโรงงานหรือผู้ประกอบการ ดังนั้นการผลิตของเกษตรกรจะมีได้ดำเนินการไปอย่างอิสระเหมือนแต่กาลก่อน ในทางตรงข้ามต้องทำการผลิตตามเงื่อนไขหรือกรอบสัญญาที่ทำไว้ ถ้ามองในอีกด้านหนึ่งการผลิตภายใต้ระบบนี้ก็ดีสำหรับเกษตรกร คือ เกษตรกรมีความมั่นใจในด้านการตลาดและราคาผลผลิตทางการเกษตรที่มีการประกัน อีกทั้งยังสร้างความรู้สึกลงใจในการเป็นเจ้าของกิจการ แต่อย่างไรก็ตามเกษตรกรก็ยังเป็นฝ่ายที่ต้องแบกรับภาระความเสี่ยงในการขบวนการผลิตอยู่ดี (สมภพ มานะรังสรรค์, 2528)

เนื่องจากการผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญาได้เกิดขึ้นอย่างแพร่หลายในภาคอีสาน ในระยะเวลา 10 ปีที่ผ่านมา จึงน่าสนใจที่จะทำการศึกษาดังกล่าวด้านการดำเนินการผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญา ตลอดจนผลกระทบที่มีต่อชุมชนและครัวเรือนเกษตรกรที่เข้าร่วมทำการผลิตภายใต้ระบบนี้ ผลของการศึกษาอาจใช้ให้เป็นประโยชน์ในการอธิบายแนวโน้มของการ

ผลิกายใต้เงือนไขลัญญา ซึ่งอาจได้รับการส่งเสริมในฐานะที่เป็นทางเลือกในการประกอบอาชีพอย่างหนึ่งของเกษตรกร

2. วัตถุประสงค์ของการศึกษา

1. เพื่อศึกษาพัฒนาการของการผลิกายใต้เงือนไขลัญญาในชุมชนชนบท
2. เพื่อศึกษาปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรเข้าสู่ระบบการผลิกายใต้เงือนไขลัญญา
3. เพื่อศึกษากระบวนการผลิกายใต้เงือนไขลัญญา
4. เพื่อศึกษาผลกระทบของการผลิกายใต้เงือนไขลัญญาที่มีต่อชุมชน และความสัมพันธ์ของชนกลุ่มต่างๆในการบวนการผลิกายใต้เงือนไขลัญญา

3. แนวคิดทฤษฎีที่ใช้ในการศึกษา

ถ้าพิจารณาการพัฒนาการเกษตรของไทยตั้งแต่มีการเริ่มกั้นแผนพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติเป็นต้นมา จะเห็นว่าทิศทางของการพัฒนาดำเนินไปภายใต้กรอบแนวความคิดของทฤษฎีความทันสมัย (Modernization Theory) ซึ่งได้เข้ามาแทนที่แนวคิดของการทำการเกษตรแบบดั้งเดิมที่เน้นการผลิต "เพื่ออยู่เพื่อกิน" แนวคิดของทฤษฎีความทันสมัยเน้นการปรับปรุงเปลี่ยนแปลงระบบเศรษฐกิจ สังคม และการเมืองของประเทศ ให้ทันสมัย โดยยึดแนวทางการพัฒนาของประเทศพัฒนาแล้วในยุโรปตะวันตกและอเมริกาเหนือเป็นหลัก ลักษณะเด่นประการหนึ่งของแนวคิดการพัฒนาตามทฤษฎีนี้ก็คือ การเริ่มที่จะใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ต่างๆเข้ามาช่วยในการบวนการผลิตทั้งในภาคเกษตรกรรมและอุตสาหกรรม โดยมีความเชื่อว่าเทคโนโลยีสมัยใหม่ที่ถูกนำมาใช้ในการบวนการผลิต จะเป็นตัวการสำคัญที่นำไปสู่การเพิ่มผลผลิตและรายได้ ซึ่งจะมีผลให้ประชาชนสามารถปรับปรุงคุณภาพชีวิตของตัวเองได้ (Rogers, 1969) ดังนั้นในการผลิตภาคเกษตรกรรมจึงดำเนินไปตามแนวทางของการปฏิวัติเขียว (Green Revolution) ที่เน้นการใช้เทคโนโลยีสมัยใหม่ทั้งที่เป็นสารเคมีและเครื่องจักร เข้ามาใช้ในการบวนการผลิตทางการเกษตรเพื่อให้การ

ผลิตเป็นไปอย่างมีประสิทธิภาพ และที่สำคัญทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น ทั้งนี้เพื่อให้เกษตรกรสามารถเพิ่มผลผลิตที่จะส่งขายสู่ท้องตลาดได้ในระยะเวลาอันสั้น ดังนั้นการใช้พันธุ์พืชใหม่ที่จะให้ผลในระยะเวลาสั้น บัญเคมี ยาปราบศัตรูพืช จึงได้รับการส่งเสริมและเป็นที่ยอมรับของเกษตรกรไทยโดยทั่วไป

การติดต่อสื่อสาร ทั้งสื่อบุคคลและสื่อสารมวลชนได้ถูกใช้เป็นกลยุทธ์ที่สำคัญในการแพร่กระจายเทคโนโลยีสมัยใหม่ทางการเกษตรไปสู่เกษตรกร

บทบาทของการติดต่อสื่อสารในกระบวนการถ่ายทอดเทคโนโลยี

การติดต่อสื่อสารมีความสำคัญต่อการถ่ายทอดเทคโนโลยี และการทราบปัญหาและความต้องการของประชาชนเป็นอย่างมาก การติดต่อสื่อสารได้เข้าไปแทรกอยู่ในทุกกิจกรรมของกระบวนการพัฒนา ไม่ว่าจะเป็นในขั้นตอนของการวางแผน การดำเนินงาน และการติดตามประเมินผลกิจกรรมการพัฒนา ล้วนแต่ต้องอาศัยบทบาทการติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพ เพื่อให้การทำงานในขั้นตอนต่างๆประสานสอดคล้องกัน ในกระบวนการการพัฒนา เป็นที่ตระหนักและยอมรับกันโดยทั่วไปว่า การถ่ายทอดเทคโนโลยีที่หน่วยงานทางวิชาการได้คิดค้นขึ้นไปยังกลุ่มประชาชนเป้าหมาย เพื่อให้เขาเหล่านั้นได้ใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีที่ถูกเผยแพร่ออกไปในการประกอบอาชีพและการดำเนินชีวิต นับว่าเป็นกิจกรรมการพัฒนาที่สำคัญมากประการหนึ่งที่หน่วยงานต่างๆได้ดำเนินการมาเป็นเวลานาน แม้จนการที่จะให้ประชาชนรับรู้และได้ใช้ประโยชน์จากเทคโนโลยีได้อย่างถูกต้องและมีประสิทธิภาพ ต้องคำนึงควบคู่ไปกับการสร้างระบบติดต่อสื่อสารที่ดีระหว่างหน่วยงานที่ทำหน้าที่ในการถ่ายทอดและกลุ่มประชาชนเป้าหมาย ซึ่งโดยปกติแล้วควรจะเป็นการติดต่อสื่อสารแบบสองทาง (Two-way Communication) มากกว่าจะเป็นการติดต่อสื่อสารแบบทางเดียว (One-way Communication) นั่นคือ การสร้างกลไกการติดต่อสื่อสารที่จะเอื้อให้กลุ่มประชากรเป้าหมายได้แสดงความคิดเห็นเกี่ยวกับเทคโนโลยี ไม่ว่าจะเป็นปัญหาในการใช้ และความต้องการที่อาจเกิดขึ้น เพื่อว่าสิ่งเหล่านั้นจะได้สะท้อนกลับมายังหน่วยงานที่คิดค้น และหน่วยงานที่ทำหน้าที่ถ่ายทอดเทคโนโลยี เพื่อจะได้มีการปรับปรุงแก้ไขเทคโนโลยี

โดยี การดำเนินงาน หรือการให้ข้อมูลเพิ่มเติม เพื่อจะได้ทำให้เทคโนโลยีนี้เป็นประโยชน์ต่อกลุ่มประชากรเป้าหมายที่ตั้งเป้าหมายเอาไว้

โดยทั่วไปแล้ว กระบวนการถ่ายทอดเทคโนโลยีประกอบด้วยระบบที่มีความสัมพันธ์เกี่ยวพันกันอยู่ 3 ระบบ คือ ระบบการวิจัย ระบบการส่งเสริม และระบบของผู้รับบริการ (กลุ่มประชากรเป้าหมาย)

ในระบบการวิจัย ประกอบด้วยหน่วยงานย่อยมากมายที่ทำหน้าที่ค้นคว้าวิจัย ทั้งการวิจัยขั้นพื้นฐาน และการวิจัยประยุกต์ เพื่อค้นคว้าและพัฒนาเทคโนโลยีที่คิดว่าจะเป็นประโยชน์ต่อการดำเนินงานของกลุ่มประชากรเป้าหมาย หน่วยงานเหล่านี้อาจได้แก่ สถาบันวิจัย ศูนย์/สถานทดลอง มหาวิทยาลัย วิทยาลัย เป็นต้น

ระบบการส่งเสริม ประกอบด้วยหน่วยงานที่ทำหน้าที่ให้บริการด้านการให้ความรู้และการบริการข่าวสารเกี่ยวกับเทคโนโลยีใหม่แก่กลุ่มประชากรเป้าหมาย รวมทั้งทำหน้าที่ให้คำอธิบาย ตอบข้อซักถาม และแก้ปัญหาเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีที่นำไปเผยแพร่ด้วย นอกจากนี้ยังทำหน้าที่สะท้อนปัญหาและความต้องการของประชากรเป้าหมาย เพื่อให้ฝ่ายวิจัยได้รับทราบเพื่อดำเนินการวิจัยและพัฒนาเทคโนโลยีให้สอดคล้องกับปัญหาและความต้องการของกลุ่มประชากรเป้าหมาย หน่วยงานที่ทำหน้าที่ดังกล่าวนี้อาจได้แก่ หน่วยงานที่ทำหน้าที่ส่งเสริมทั้งของรัฐและเอกชน จึงเห็นได้ว่าระบบส่งเสริมนี้เองเป็นตัวเชื่อมระหว่างระบบวิจัยและกลุ่มผู้รับบริการ

ระบบผู้รับบริการ (กลุ่มประชากรเป้าหมาย) เป็นระบบที่ประกอบด้วย ผู้ที่จะใช้เทคโนโลยีเพื่อให้เกิดประโยชน์ต่อการประกอบอาชีพเพื่อการดำรงชีวิต อย่างไรก็ตาม กลุ่มประชากรเป้าหมายที่เป็นผู้ใช้เทคโนโลยี มักไม่ค่อยมีความมั่นใจต่อการใช้เทคโนโลยีใหม่ที่ตนเองไม่คุ้นเคยว่าใช้แล้วจะได้ผลหรือไม่ ดังนั้นถ้าไม่มีการติดต่อสื่อสารที่ดี การให้ข้อมูลที่ถูกต้องน่าเชื่อถือแล้ว กลุ่มประชากรเป้าหมายอาจไม่นำพาต่อเทคโนโลยีที่นำไปเผยแพร่ได้ จึงเป็นการสมควรอย่างยิ่งที่จะต้องสร้างกลไกการติดต่อสื่อสารแบบสองทาง เพื่อให้ผู้รับบริการได้แสดงความคิดเห็น สอบถามปัญหาข้อข้องใจต่างๆ ซึ่งอาจถือว่าผู้รับบริการมีส่วนร่วมในการพัฒนาเทคโนโลยีก็ว่าได้

ดังนั้น การถ่ายทอดเทคโนโลยีจึงเป็นกระบวนการที่ประกอบด้วย 3 ขั้นตอน ซึ่งต้องอาศัยการติดต่อสื่อสารระหว่างระบบนี้ เริ่มจากฝ่ายวิจัยรับรู้ถึงปัญหาหรือความต้องการของกลุ่มผู้รับบริการ จึงศึกษาวิจัยเพื่อคิดค้นและพัฒนาเทคโนโลยีเพื่อตอบสนองความต้องการหรือแก้ปัญหา ผลของการวิจัยจะถูกถ่ายทอดไปยังระบบส่งเสริมในหลายช่องทางด้วยกัน เช่น การประชุมสัมมนา การฝึกอบรม รายงานการวิจัย และสิ่งตีพิมพ์ต่างๆ และในขั้นสุดท้าย ระบบส่งเสริมจะถ่ายทอดไปให้กลุ่มประชากรเป้าหมายเพื่อให้ประโยชน์ต่อไป

ในการถ่ายทอดเทคโนโลยีจากระบบส่งเสริมไปยังกลุ่มประชากรเป้าหมายอาจเลือกใช้ช่องทางการติดต่อสื่อสารต่อไปนี้

- การติดต่อระหว่างบุคคล (Interpersonal Contacts)
- สื่อสารมวลชน (Mass Media)

ก. การติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล บุคคลที่มีบทบาทสำคัญในการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคล คือ ผู้นำการเปลี่ยนแปลง (Change Agent) และผู้นำความคิดเห็น (Opinion Leader)

-ผู้นำการเปลี่ยนแปลง เป็นบุคคลที่มีอิทธิพลต่อการตัดสินใจเกี่ยวกับการใช้เทคโนโลยีของกลุ่มประชากรเป้าหมาย ผู้นำการเปลี่ยนแปลงเป็นตัวเชื่อมระหว่างแหล่งข้อมูลกับประชากรเป้าหมาย

ขั้นตอนการแสดงบทบาทของผู้นำการเปลี่ยนแปลง

1. เสนอทางเลือกใหม่ในการดำรงชีพของประชากรเป้าหมาย นั่นคือ การกระตุ้นให้เกิดความต้องการที่จะเปลี่ยนแปลง
2. สร้างความสัมพันธ์กับประชากรเป้าหมาย โดยให้มีการแลกเปลี่ยนข่าวสารข้อมูลกัน นั่นคือ การสร้างการติดต่อสื่อสารแบบสองทาง
3. ช่วยประชากรเป้าหมายวิเคราะห์ปัญหา และพยายามชี้ให้เห็นว่าปัญหาที่เราประสบอยู่อาจลดลงได้ดังทางเลือกใหม่ที่ผู้นำการเปลี่ยนแปลงนำไปเผยแพร่

4. กระตุ้นให้ประชากรเป้าหมายเกิดความตั้งใจที่จะเปลี่ยนแปลง และลงมือปฏิบัติ

5. พยายามให้กลุ่มประชากรเป้าหมายใช้เทคโนโลยีอย่างสม่ำเสมอ และสามารถพึ่งตนเองได้

อย่างไรก็ตาม ผู้นำการเปลี่ยนแปลงมักมีความแตกต่างจากประชากรเป้าหมาย กล่าวคือ มีการศึกษามากกว่า มีสถานภาพทางสังคมดีกว่า ส่วนมากแล้วเป็นคนที่มาจากสังคมเมือง ดังนั้นอาจทำให้เกิดช่องว่างระหว่างผู้นำการเปลี่ยนแปลงกับกลุ่มประชากรเป้าหมาย ซึ่งแสดงให้เห็นถึงการติดต่อสื่อสารที่ค่อนข้างมีประสิทธิภาพ เพื่อที่จะลดความอ่อนแอของการติดต่อสื่อสารประการนี้ ระบบส่งเสริมจึงได้พยายามค้นหาบุคคลที่อยู่ในระบบของประชากรเป้าหมาย เพื่อทำหน้าที่เป็นตัวเชื่อมระหว่างผู้นำการเปลี่ยนแปลงกับกลุ่มประชากรเป้าหมาย บุคคลดังกล่าวนี้มีความคล้ายคลึงกับกลุ่มประชากรเป้าหมายในด้านต่างๆ จึงน่าจะสร้างระบบการติดต่อสื่อสารที่มีประสิทธิภาพยิ่งขึ้น บุคคลที่ระบบส่งเสริมพยายามค้นหาขึ้นคือ ผู้นำความคิดเห็น

-ผู้นำความคิดเห็น

1. ลักษณะที่สำคัญ

-มีโอกาสติดต่อกับโลกภายนอกมากกว่าคนอื่นในกลุ่มประชากรเป้าหมาย ทั้งสื่อสารมวลชนและผู้นำการเปลี่ยนแปลง

-มีส่วนร่วมทางสังคมมากกว่าคนอื่นในกลุ่มประชากรเป้าหมาย

-มีสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมที่ดีกว่าคนอื่นในกลุ่มประชากรเป้าหมาย

-ชอบการเปลี่ยนแปลง มีความคิดริเริ่มที่จะทดลองทางเลือกใหม่ๆ อยู่ตลอดเวลา

2. วิธีการหาผู้นำความคิดเห็น

- วิธีการสังคมมิติ (Sociometric Method) ให้กลุ่มประชากรเป้าหมายแต่ละคนระบุบุคคลที่ตนเองคิดว่าเป็นผู้นำของตน หรือเป็นผู้ให้คำปรึกษาหารือเสมอๆ คนที่เป็นผู้นำความคิดเห็นมักเป็นผู้ที่คนอื่นจะฟังเมื่อเขาพูด
- การให้บุคคลสำคัญของกลุ่มประชากรเป้าหมายเป็นผู้ระบุ เช่น ให้พระ ครู ผู้ใหญ่บ้าน กรรมการหมู่บ้าน ช่วยระบุว่าใครคือผู้นำความคิดเห็น
- วิธีการที่ให้เจ้าตัวออกเองว่าตนเป็นผู้นำความคิดเห็นหรือไม่ (Self-designating Method)
- วิธีการสังเกต(Observation) ผู้นำการเปลี่ยนแปลงควรใช้ความสังเกตในการค้นหาผู้นำความคิดเห็นของกลุ่มประชากรเป้าหมาย ซึ่งต้องอาศัยเวลาเข้าไปคลุกคลีกับกลุ่มประชากรเป้าหมายนานพอสมควร โดยสังเกตบุคคลที่ร่วมกิจกรรมสม่ำเสมอ พูดอะไรแล้วคนอื่นมักเชื่อถือทำตาม ผู้นำความคิดเห็นของกลุ่มประชากรเป้าหมายอาจมีได้หลายคน

โดยสรุปแล้ว การติดต่อสื่อสารระบบส่งเสริมกับกลุ่มประชากรเป้าหมายเป็นการติดต่อสื่อสารแบบ 2 ขั้นตอน (Two-Step Flow) คือ

ขั้นตอนที่ 1 จากผู้นำการเปลี่ยนแปลง --> ผู้นำความคิดเห็น

ขั้นตอนที่ 2 จากผู้นำความคิดเห็น --> ประชากรเป้าหมายคนอื่น

ข. สื่อมวลชน (Mass Media)

ระบบการติดต่อสื่อสารโดยผ่านช่องทางสื่อมวลชน เช่น วิทยุ โทรทัศน์ หนังสือพิมพ์ สิ่งตีพิมพ์ต่างๆ จะกระทำโดยหน่วยงานรวบรวม กลั่นกรอง และผลิตข่าวสารเพื่อเผยแพร่ให้ประชาชนได้ทราบ

เนื่องจากการติดต่อสื่อสารแบบผู้ส่งและผู้รับข่าวสารมองไม่เห็นตัวกัน สื่อมวลชนจำเป็นต้องสร้างสิ่งดึงดูดใจผู้รับข่าวสารให้เกิดความสนใจในข่าวสารที่ส่งออกไป

ปฏิกิริยาของสาธารณชนที่มีต่อข่าวสารที่ถ่ายทอดผ่านสื่อมวลชน

- เป็นไปโดยสมัครใจ

- มีการเลือกช่องทางที่จะรับข่าวสาร (Selective exposure) เลือกที่จะรับรู้ข่าวสาร (Selective perception) และเลือกที่จะมีปฏิกิริยาโต้ตอบ (Selective response) การที่คนเราเลือกปฏิบัติทั้ง 3 ประการนี้ เป็นผลมาจากการที่คนเรามักมีทัศนคติเกี่ยวกับสิ่งใดสิ่งหนึ่งไว้ล่วงหน้า (Predispositions)

- บุคคลแต่ละประเภท (ผู้หญิง วัยรุ่น คนชรา เด็ก) อาจมีปฏิกิริยาตอบโต้ต่อข่าวสารแตกต่างกันไป

- กลุ่มทางสังคมจะมีอิทธิพลต่อความคิดเห็นและปฏิกิริยาโต้ตอบต่อข่าวสาร ซึ่งโดยมากมักเป็นไปตามบรรทัดฐานของกลุ่ม (Group Norms) คือ ทำที่หรือทัศนคติของกลุ่มที่มีต่อเรื่องนั้นๆ ซึ่งสมาชิกกลุ่มมักถือเอาทำที่และทัศนคติเหล่านั้นมาเป็นแนวทางในการแสดงออก

ลักษณะของปฏิกิริยาที่แสดงออกต่อข่าวสาร

- ไม่สนใจ

- ในกรณีที่สนใจบุคคลจะพยายามตรวจสอบความน่าเชื่อถือของข่าวสารหรือความคิดเห็นของตนเอง โดยการพูดคุยกับเพื่อนบ้าน คนในครอบครัว

- ถ้าข่าวสารตรงกับ Predisposition เกี่ยวกับเรื่องใด ก็พยายามแสวงหาข่าวสารเพิ่มเติมเพื่อยืนยันความคิดเห็นของตนเอง นอกจากนี้บุคคลยังต้องการข่าวสารเพิ่มเพื่อความกระจ่างในเรื่องนั้นด้วย

- แสดงพฤติกรรมตามข่าวสารที่ได้รับ

อิทธิพลของสื่อมวลชนที่มีต่อกลุ่มประชากรเป้าหมาย

- การเปลี่ยนแปลงในด้านความคิด (Cognitive Change) เช่น ความคิดในการแก้ปัญหา การหาทางเลือกในการหาอาหารกิน

- การเปลี่ยนแปลงในด้านความรู้สึก (Affective Change) เป็นการเปลี่ยนแปลงในทัศนคติ ความเชื่อ หรือความคิดเห็น

- การเปลี่ยนแปลงในพฤติกรรม (Behavioral Change) เช่น เคยค้า
สิ่งที่ไม่ดีไปเผยแพร่ แต่ภายหลังหันกลับมาให้ความร่วมมือ

ข้อควรพิจารณาในการถ่ายทอดข่าวสารผ่านสื่อมวลชน

- วิธีการถ่ายทอดต้องดึงดูดความสนใจ

- การถ่ายทอดข่าวสารควรมีจุดหมายเฉพาะกลุ่มประชากรเป้าหมาย

- พยายามให้ผู้รับข่าวสารได้มีส่วนร่วมในรายการ เช่น การประเมินรายการ
การเสนอความคิดเห็น

ข่าวสารที่ส่งออกไปตามช่องทางต่าง ๆ นี้ จะมีผลกระทบให้เกิดการเปลี่ยนแปลง
ในกลุ่มประชากรเป้าหมายไม่มากนักน้อยดังได้กล่าวข้างต้น จุดมุ่งหมายสำคัญของการถ่ายทอดเทคโนโลยีก็คือ การที่กลุ่มประชากรเป้าหมายยอมรับเทคโนโลยีที่นำไปเผยแพร่ กล่าว
คือ ให้นำเทคโนโลยีไปใช้ในการประกอบอาชีพอย่างสม่ำเสมอ อย่างไรก็ตามการที่
ประชากรเป้าหมายจะยอมรับเทคโนโลยีนั้นต้องอาศัยเวลา และการยอมรับนั้นเป็นกระบวนการ
ที่มีขั้นตอน และกว่าที่ประชากรเป้าหมายจะยอมรับนั้น ก็ปัจจัยทั้งที่เกี่ยวข้องกับตัว
เทคโนโลยีและตัวประชากรเป้าหมายเองเข้ามาเกี่ยวข้อง

กระบวนการยอมรับเทคโนโลยีใหม่ ๆ

1. การรับรู้ (Awareness)
2. เกิดความสนใจ (Interest)
3. การประเมินผลเทคโนโลยีในความคิด (Evaluation)
4. การทดลอง (Trial)
5. การยอมรับ (Adoption)

ในกระบวนการยอมรับนี้ประชากรเป้าหมายต้องทำการตัดสินใจหลายครั้งด้วย
กัน กล่าวคือ ในขั้นที่ 3 เมื่อประเมินแล้วว่าเทคโนโลยีอาจให้ผลดีแก่การประกอบอาชีพของ
ตน ประชากรเป้าหมายก็จะตัดสินใจที่จะทดลองใช้ดูก่อนเพื่อดูผล เมื่อได้ผลอย่างไรแล้วจึง
ตัดสินใจอีกครั้งหนึ่งว่าจะใช้ต่อไป (ยอมรับ) หรือเลิกใช้ การทดลองนี้ประชากรเป้าหมาย
อาจทดลองหลายครั้ง หรือเป็นระยะเวลาหนึ่ง ในสภาพความเป็นจริงประชากรเป้า

หมายบางส่วนจะปล่อยให้เพื่อนบ้านมางคนหาไปก่อนเพื่อคุุผล แล้วจึงคัดลึงใจที่จะทดลองหรือยอมรับ

การติดต่อสื่อสารมีบทบาทสำคัญมากในขั้นตอนที่ 1 และ 2 สื่อสารมีบทบาทสำคัญในขั้นตอนที่ 1 ส่วนการติดต่อสื่อสารระหว่างบุคคลมีความสำคัญในขั้นตอนที่ 2 ส่วนในขั้นตอนอื่นๆจะมีปัจจัยอื่นๆเข้ามามีอิทธิพลด้วย โดยเฉพาะอย่างยิ่งอิทธิพลของเพื่อนบ้าน สถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคมของประชากรเป้าหมาย

ปัจจัยที่มีอิทธิพลต่อการยอมรับเทคโนโลยีของประชากรเป้าหมาย อาจแยกได้เป็น 2 กลุ่ม คือ

1. ปัจจัยที่เกี่ยวกับคุณลักษณะของตัวเทคโนโลยี

1.1 การให้ประโยชน์ตอบแทน

1.2 เข้าได้กับค่านิยม ความเชื่อ ความต้องการ ความคิด และการปฏิบัติของประชากรเป้าหมาย

1.3 ความยากและความสลับซับซ้อนของเทคโนโลยี

1.4 สามารถนำมาทดลองให้ได้ในขอบเขตจำกัด

1.5 ผลของเทคโนโลยีสามารถมองเห็นได้

2. ปัจจัยที่เกี่ยวกับตัวของประชากรเป้าหมาย แบ่งเป็น 3 กลุ่ม

2.1 ปัจจัยเกี่ยวกับสถานภาพทางเศรษฐกิจและสังคม คนที่ยอมรับเทคโนโลยีได้เร็วกว่าคนอื่นๆ มักเป็นผู้ที่มีการศึกษาคดี มีฐานะทางเศรษฐกิจดี มีสถานภาพทางสังคมสูง

2.2 ปัจจัยเกี่ยวกับบุคลิกภาพ เช่น เป็นคนที่ใฝ่หาความรู้ มีทัศนคติที่ดีต่อการเปลี่ยนแปลง มีเหตุผล มีความฉลาดรอบรู้

2.3 ปัจจัยเกี่ยวกับการติดต่อสื่อสาร เช่น ชอบร่วมกิจกรรมทางสังคม มีโอกาสติดต่อกับโลกภายนอก ผู้นำการเปลี่ยนแปลงมาคิดทบทองอยู่ กระตือรือร้นที่จะแสวงหาข่าวสารตลอดเวลา เป็นสมาชิกของกลุ่มหลายกลุ่ม มีลักษณะของความเป็นผู้นำความคิดเห็น

แม้ว่าการเกษตรจะเป็นหัวใจสำคัญต่อการเจริญเติบโตของเศรษฐกิจมาโดยตลอด แต่ปรากฏว่าในช่วงเวลา 2 ทศวรรษที่ผ่านมา สัดส่วนของมูลค่าผลผลิตสาขาเกษตรต่อมูลค่าผลิตภัณฑ์ประชาชาติเบื้องต้น (Gross National Product) มีแนวโน้มที่จะลดลง กล่าวคือ ลดลงจากร้อยละ 20, 17 และ 14 ในปี 2526, 2530 และ 2532 ตามลำดับ ในขณะที่ภาคการผลิตสาขาอื่นนอกภาคการเกษตรมีความเจริญเติบโตมากกว่า เช่น ในปี 2527 ในขณะที่การผลิตภาคเกษตรมีการขยายตัวร้อยละ 3.3 การผลิตนอกภาคเกษตรมีการขยายตัวถึงร้อยละ 6.2 ทั้งนี้เพราะสาเหตุที่สำคัญ 2 ประการ คือ การตกต่ำของราคาผลผลิตทางการเกษตรที่เป็นผลผลิตหลักของไทย เช่น ข้าวโพด ข้าว ยางพารา น้ำตาล เป็นต้น อีกประการหนึ่งคือ การขยายพื้นที่ทางการเกษตรมีขีดจำกัด คือ คุณภาพของพื้นที่ไม่เหมาะสม แม้จะมีการขยายพื้นที่ก็ไม่ได้ทำให้ผลผลิตเพิ่มขึ้น

ในขณะที่การเกษตรมีการขยายตัวน้อยลงนั้น การผลิตในภาคอื่นๆ เช่น อุตสาหกรรมแนวต่างๆ ได้ขยายตัวมากขึ้น อันเป็นผลมาจากการที่รัฐบาลเองได้มีนโยบายในการส่งเสริมการพัฒนาทางด้านอุตสาหกรรม โดยเฉพาะอย่างยิ่งในช่วงแผนพัฒนาฉบับที่ 4 เป็นต้นมา โดยให้มีการกระจายกิจกรรมอุตสาหกรรมไปยังภูมิภาคต่างๆ ของประเทศด้วย (เจษฎา โล่ห์อุจน์จิตร, 2533) ในช่วงประมาณ 10 ปีที่ผ่านมาอุตสาหกรรมการเกษตรได้มีการขยายตัวเพิ่มขึ้น จะเห็นได้จากการส่งออกสินค้าแปรรูปจากการเกษตรเพิ่มมากขึ้น ไม่ว่าจะเป็นกุ้งแช่แข็ง ไก่แช่แข็ง อาหารกระป๋อง เป็นต้น การขยายตัวของอุตสาหกรรมการเกษตรได้เปิดประตูแห่งทางเลือกใหม่ให้กับการพัฒนาการเกษตรและการพัฒนาชนบทโดยภาพรวม ทั้งนี้เพราะอุตสาหกรรมการเกษตรเป็นแหล่งที่จะรองรับผลผลิตทางการเกษตร และเป็นแหล่งจ้างงานของประชากรในภาคชนบทด้วย ในแผนพัฒนาฉบับที่ 7 รัฐบาลกำหนดแนวทางในการปรับโครงสร้างเศรษฐกิจชนบทให้กระจายไปสู่กิจกรรมการผลิตหลายสาขา ทั้งในภาคเกษตรและนอกภาคเกษตร ทั้งนี้เพื่อเป็นการลดความเสี่ยงในการผลิต พร้อมทั้งสร้างโอกาสในการเพิ่มรายได้และการมีงานทำในท้องถิ่นชนบทด้วย โดยกำหนดให้การพัฒนาอุตสาหกรรมการเกษตรเป็นมาตรการประการหนึ่งในแนวทางดังกล่าว ทั้งนี้ก็เพื่อเพิ่มมูลค่าผลผลิตทางการเกษตร อันจำเป็นต้องใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิตเชิงอุตสาหกรรม หรือเชื่อมโยงการผลิตซึ่งก่อให้เกิดการเพิ่มรายได้ของเกษตรกร สนับสนุน

การจ้างงาน การลงทุนด้านอุตสาหกรรมในภูมิภาค และรายได้จากการส่งออก นอกจากนี้
ยังส่งเสริมให้ผลิตภาคเพื่อรองรับผลผลิตในชนบท โดยเฉพาะอย่างยิ่งการส่งเสริมให้เอกชน
สร้างตลาดรองรับสินค้าที่ชาวชนบทผลิตขึ้น ซึ่งจะเป็นปัจจัยสำคัญที่กระตุ้นให้เศรษฐกิจใน
ชนบทขยายตัวด้วย (ศูนย์ประสานการพัฒนาชนบทแห่งชาติ สำนักงานคณะกรรมการพัฒนา
เศรษฐกิจและสังคมแห่งชาติ, : 52-53)

อาจกล่าวได้ว่า การพัฒนาอุตสาหกรรมเกษตรเป็นกลยุทธ์ที่รัฐบาลได้นำมา
ใช้ในการส่งเสริมการขยายตัวทางเศรษฐกิจของภูมิภาค สอดคล้องกับแนวคิดเกี่ยวกับการ
แพร่ขยายของความเจริญจากศูนย์กลาง (Growth Pole Strategy) โดยศูนย์กลางจะ
เป็นตัวกระจายผลประโยชน์ออกไปสู่บริเวณใกล้เคียง และในขณะเดียวกันก็จะมีภารกิจ
ปัจจัยการผลิตเข้าสู่กระบวนการผลิตของศูนย์กลางด้วย ศูนย์กลางในที่นี้อาจหมายถึง
หน่วยธุรกิจหรือภาคการผลิตที่มีความสัมพันธ์กับหน่วยธุรกิจหรือภาคการผลิตอื่นๆ (Fried-
man and Alonso, 1975)

โดยที่หน่วยธุรกิจที่เป็นศูนย์กลางนี้อาจไม่ได้ทำการผลิตวัตถุดิบมาป้อนโรงงาน
เอง แต่จะใช้วิธีส่งเสริมให้เกษตรกรผลิตสินค้าเกษตรอื่นเป็นวัตถุดิบมาขายให้โรงงาน
โดยที่โรงงานตั้งเงื่อนไขในการทำการผลิตนั้น สมภพ มานะรังสรรค์ (2533) ได้อธิบาย
ถึงแนวคิดเกี่ยวกับการทำการผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญาว่า การทำการผลิตภายใต้เงื่อนไข
สัญญามีเงื่อนไขที่สำคัญ 2 ประการ คือ มีการประกันราคาขั้นต่ำ หรือมีการกำหนดราคา
ล่วงหน้า อีกเงื่อนไขหนึ่งได้แก่ บริษัทที่เข้ามาส่งเสริมการทำการผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญา
จะต้องให้ทั้งความรู้ทางวิชาการและสินเชื่อแก่เกษตรกรด้วย การผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญา
ถือเป็นกลยุทธ์อย่างหนึ่งของการพัฒนาการเกษตร ซึ่งส่งเสริมให้มีการร่วมมือระหว่าง 4
ฝ่าย คือ เอกชน หน่วยงานราชการ แหล่งทุน และเกษตรกร ในกระบวนการผลิตสินค้า
เกษตรชนิดใดชนิดหนึ่ง

ในขณะที่แนวคิดเรื่องการแพร่ขยายตัวของความเจริญจากศูนย์กลาง สัมพันธ์
การพัฒนาที่ให้มีการขยายตัวทางด้านอุตสาหกรรม ทฤษฎีการพึ่งพา (Dependency
Theory) ได้เสนอแนวคิดที่มีลักษณะตรงข้าม กล่าวคือ นักคิดในกระแสทฤษฎีนี้มองว่า
ความสัมพันธ์ของเมืองกับชนบทเป็นความสัมพันธ์แบบพึ่งพา เมืองซึ่งเป็นศูนย์กลางของการผลิตใน

เชิงอุตสาหกรรมและบริการ จะเป็นฝ่ายคุ้ยคว้าส่วนเกินของผลผลิตจากภาคชนบท ซึ่งส่วนใหญ่เป็นผลผลิตทางการเกษตร เพื่อมาพัฒนาการผลิตแบบอุตสาหกรรมในเขตเมือง ดังนั้นผลประโยชน์ของการพัฒนาจึงไหลจากชนบทสู่เมืองและสู่ต่างประเทศ โดยเฉพาะประเทศที่พัฒนาแล้ว ความสัมพันธ์ที่ไม่เท่าเทียมกันระหว่างเมืองกับชนบทนี้ ทำให้ชนบทมีสภาพไม่ต่างจากการเป็นอาณานิคมของเมือง จึงเรียกสภาวะดังกล่าวนี้ว่า สภาวะอาณานิคมภายใน (internal colonialism) (วิวัฒน์ชัย อัครดากร, 2531)

ตามทัศนะของทฤษฎีการพึ่งพา เกษตรกรในฐานะที่เป็นกลุ่มคนที่มีความสำคัญในการผลิตของภาคชนบทต้องตกอยู่ในฐานะแห่งการพึ่งพาในหลายด้าน และความสัมพันธ์แบบการพึ่งพาตัวเองที่เป็นกระบวนการที่ทำให้ผลประโยชน์ส่วนเกินจากชนบทถูกคุ้ยคว้าเข้ามาสู่เมือง ที่ก่อให้เกิดการสะสมทุนและการขยายตัวทางเศรษฐกิจของเขตเมือง การพึ่งพาของเกษตรกรมีหลายด้าน ที่สำคัญได้แก่ การพึ่งพาด้านปัจจัยการผลิต เช่น เงินทุน เทคโนโลยี ความรู้ในการประกอบการ เป็นต้น และการพึ่งพาด้านราคาและการตลาดของผลผลิตทางการเกษตร ซึ่งฝ่ายพ่อค้าจะเป็นผู้เข้าถึงแหล่งข้อมูลเกี่ยวกับตลาดละราคาของสินค้ามากกว่าชาวบ้าน จึงสามารถควบคุมระบบตลาดและกำหนดราคาผลผลิตทางการเกษตรที่ฝ่ายพ่อค้าเองจะได้ประโยชน์

การที่มีโรงงานอุตสาหกรรมเข้ามาตั้งอยู่ในท้องถื่นชนบท นอกจากก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจแล้ว ยังก่อให้เกิดการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมด้วย เช่น การเปลี่ยนแปลงในโครงสร้างความสัมพันธ์ระหว่างกลุ่มและระหว่างบุคคล เป็นต้น อย่างไรก็ตามการตั้งโรงงานอุตสาหกรรมในเขตชนบท ก่อให้เกิดผลกระทบทั้งทางด้านเศรษฐกิจ เช่น การขยายโอกาสในการประกอบอาชีพ การสร้างปัจจัยพื้นฐานของการพัฒนา (infrastructure) เพิ่มขึ้น เป็นต้น และการเปลี่ยนแปลงทางด้านสังคมดังได้กล่าวแล้ว นอกจากนั้นผลกระทบนี้เองจะก่อให้เกิดการตอบสนอง (Responses) จากประชากรในชุมชนชนบทด้วย การตอบสนองอาจแบ่งเป็น 2 ด้าน คือ การตอบสนองทางด้านเศรษฐกิจ เช่น การติดต่อซื้อขายระหว่างชุมชนชนบทกับโรงงานอุตสาหกรรม การอพยพของประชาชนเข้ามาสู่บริเวณที่ตั้งโรงงาน เพื่อต้องการทำงานในโรงงานอุตสาหกรรม เป็นต้น ตัวอย่างของการซื้อขายอาจได้แก่ การที่ชาวชนบทปลูกพืชเพื่อนำผลผลิตมาขายให้ฝ่ายโรงงานเพื่อ

นำไปใช้เป็นวัตถุดิบในการผลิต อย่างไรก็ตามการผลิตเพื่อขายผลผลิตให้แก่โรงงาน ได้ทำให้เกษตรกรต้องพึ่งพิงฝ่ายโรงงานมากขึ้น ทั้งในด้านราคา ตลาดรับซื้อ ปัจจัยการผลิต นอกจากนั้นด้วยความอ่อนแอในด้านหลังการครองของเกษตรกร ทำให้เกษตรกรมักเป็นฝ่ายเสียเปรียบฝ่ายโรงงาน

ส่วนการตอบสนองทางด้านการสังคมนั้น อาจได้แก่ การเกิดขึ้นของกลุ่มคนต่าง ๆ ที่มีความแตกต่างกันในสภาพทางเศรษฐกิจและสังคม การขัดแย้งระหว่างกลุ่มคน เช่น กลุ่มเกษตรกรผู้ปลูกพืชส่งโรงงานกับกลุ่มพ่อค้าคนกลาง เป็นต้น (จิรพรรณ กุลคิลิก และคณะ, 2524) ดังนั้นจึงเห็นได้ว่าการขยายตัวของโรงงานอุตสาหกรรมเข้าไปสู่ชุมชนชนบทจะส่งผลกระทบต่อทั้งทางด้านเศรษฐกิจ สังคม ซึ่งจะเป็นตัวกระตุ้นให้ชุมชนแสดงปฏิกิริยาตอบสนองต่อผลกระทบนั้นในรูปแบบต่าง ๆ กัน กล่าวอีกนัยหนึ่งก็คือ เป็นการปรับตัวของเกษตรกรต่อผลกระทบที่โรงงานก่อให้เกิดขึ้นนั่นเอง

ผลจากการวิจัยที่เกี่ยวข้อง

จิรพรรณ กุลคิลิก และคณะ (2524) ได้ศึกษาอุตสาหกรรมการเกษตรและการพัฒนาเศรษฐกิจของท้องถิ่นชนบท : กรณีอุตสาหกรรมผักและผลไม้บรรจุกระป๋อง ในเขตภาคเหนือตอนบน พบว่าการที่โรงงานอุตสาหกรรมเข้าไปตั้งอยู่ในท้องถิ่นชนบท ได้ช่วยเสริมสร้างการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมของท้องถิ่นให้ดีขึ้น กล่าวคือ ผู้ที่ได้รับประโยชน์โดยตรงจากโรงงานก็คือ ผู้ที่ทำงานในไร่ของโรงงาน ซึ่งจะได้ทั้งค่าจ้างและความรู้เกี่ยวกับการเพาะปลูก ซึ่งทางโรงงานจัดฝึกอบรมให้ สำหรับเกษตรกรผู้ปลูกพืชผักและผลไม้ส่งโรงงาน ได้รับประโยชน์ในแง่ที่ว่าเมื่อตลาดรับซื้อผลผลิตที่แน่นอน และยังได้รับความรู้ใหม่จากการฝึกอบรมที่โรงงานจัดขึ้นเกี่ยวกับการเพาะปลูกผลไม้และพืชผักอีกด้วย ส่วนเกษตรกรอื่นที่ไม่ได้ปลูกพืชผักและผลไม้ส่งโรงงาน ก็ได้ผลประโยชน์ทางอ้อมจากการขายผลผลิตของตนเองได้มากขึ้น จากการทำคนในท้องถิ่นมีรายได้เพิ่มขึ้น จึงมีกำลังซื้อผลผลิตมาบริโภคได้มากขึ้นด้วย คณะนักวิจัยได้สรุปว่า โรงงานอุตสาหกรรมสามารถทำหน้าที่เป็นศูนย์กลางของการพัฒนาที่จะก่อให้เกิดการแพร่ขยายความเจริญเติบโตออกไปในท้องถิ่น

สมาชิ รัตนัญญา และคณะ (2532) ได้ศึกษาการผลิตอ้อยซึ่งเป็นพืชเศรษฐกิจของชาวบ้านในหมู่บ้าน 4 แห่ง ในเขตอำเภอหนองบัวแดง จังหวัดชัยภูมิ พบว่าหมู่บ้านที่มีการผลิตอ้อยทั้ง 4 แห่งนั้นตั้งอยู่เขตป่าเตรียมการสงวนป่าภูแลนคา ชาวบ้านปลูกอ้อยกันมาก และมีแนวโน้มที่จะขยายพื้นที่ทำการผลิตต่อไปในอนาคต ทั้งนี้เนื่องจากการปลูกอ้อยได้รับการสนับสนุนจากโรงงานน้ำตาลในจังหวัดชัยภูมิ จากการศึกษาที่สามารถสรุปขั้นตอนต่างๆที่เกษตรกรเข้าไปติดต่อสัมพันธ์กับโรงงานน้ำตาลในลักษณะการผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญาดังนี้

ขั้นตอนที่เกษตรกรติดต่อขอโควต้าจากโรงงานน้ำตาลจนกระทั่งส่งขาย มีดังนี้

1. การขอโควต้าอ้อย เกษตรกรที่มีความต้องการจะเพาะปลูกอ้อยจะไปติดต่อที่โรงงานน้ำตาลเพื่อขอโควต้า เกษตรกรที่จะไปขอโควตานั้นทางโรงงานน้ำตาลจะแบ่งออกเป็น 2 ประเภท คือ ประเภทแบบบุคคล และประเภทแบบกลุ่ม

ประเภทแบบบุคคล หมายถึง การขอโควต้าขายอ้อยเพียงคนเดียว ซึ่งจะ เป็นเกษตรกรที่จะเพาะปลูกอ้อยในพื้นที่จำนวนมาก และคาดว่าจะมีผลผลิตตั้งแต่ 1,000 ตันขึ้นไป

ประเภทแบบกลุ่ม หมายถึง เกษตรกรรวมกลุ่มกันเพื่อขอโควต้าขายอ้อย ในกรณีนี้เกษตรกรหรือสมาชิกแต่ละคนจะเพาะปลูกอ้อยในพื้นที่ไม่มากนัก แต่เมื่อรวมพื้นที่ของสมาชิกในกลุ่มแล้วจะสามารถผลิตอ้อยได้ 1,000 ตันขึ้นไป

2. เจ้าหน้าที่สำรวจโควต้า เมื่อทางโรงงานน้ำตาลได้รับการติดต่อขอโควต้าจากเกษตรกรแล้ว ทางโรงงานก็จะส่งเจ้าหน้าที่ออกสำรวจพื้นที่ของเกษตรกรเพื่อดูความเหมาะสมของพื้นที่ที่จะสามารถเพาะปลูกอ้อยได้ ส่วนใหญ่ก็จะพิจารณาถึงความอุดมสมบูรณ์ของดิน ผลผลิตที่คาดว่าจะได้รับ และความสามารถของเกษตรกรในการเพาะปลูกอ้อย หลังจากสำรวจเสร็จเจ้าหน้าที่จะกำหนดโควต้าให้เกษตรกร และเจ้าหน้าที่ก็จะให้พันธุ์อ้อย ปลูก และให้คำแนะนำเตรียมการเพาะปลูกให้แก่เกษตรกรที่มีความต้องการปัจจัยการผลิตเหล่านั้น

3. การส่งเสริมการเพาะปลูก ทางโรงงานจะส่งเจ้าหน้าที่ไปยังพื้นที่ของเกษตรกรที่ได้รับโควต้า เพื่อให้คำแนะนำและให้คำปรึกษาการเพาะปลูกอ้อยแก่เกษตรกรตลอดปีการเพาะปลูก ทั้งนี้เนื่องจากเกษตรกรในเขตจังหวัดชัยภูมียังไม่มีความชำนาญในการเพาะปลูกอ้อย ประกอบกับทางโรงงานได้เป็นผู้สนับสนุนทางการเงิน โดยให้สิน

เชื่อกันว่าเกษตรกรที่ซื้อโคตัวในรูปวัสดุการเกษตร เช่น การไถเตรียมดิน หันธุ์อ้อย บัญเคมี ยาปราบศัตรูพืช และการขนส่ง เป็นต้น

4. ตัดและขนส่งอ้อยเข้าโรงงานน้ำตาล เมื่ออ้อยเจริญเติบโตจนครบกำหนดอายุที่จะตัดขายส่งโรงงานได้แล้ว เกษตรกรจะต้องไปติดต่อกับโรงงานน้ำตาล แจ้งความประสงค์ที่จะตัดและส่งอ้อยเข้าโรงงาน ทางโรงงานก็จะส่งเจ้าหน้าที่ออกไปสำรวจครั้งสุดท้าย เพื่อดูว่าอ้อยที่เพาะปลูกนั้นมีความเหมาะสมที่จะตัดส่งโรงงานได้หรือยัง ในกรณีที่มีความเหมาะสมแล้วเจ้าหน้าที่ก็จะให้เกษตรกรตัดและขนส่งเข้าโรงงานน้ำตาล โดยปกติแล้วทางโรงงานน้ำตาลจะส่งรถบรรทุกขนาด 20 ตัน/คัน ไปบรรทุกอ้อยจากไร่เข้าสู่โรงงานน้ำตาล ซึ่งจะคิดค่าบรรทุกจากเกษตรกรกิโลกรัมละ 1 บาทต่อคัน การกำหนดราคาของอ้อยจะมีการประกันราคาขั้นต่ำไว้ ซึ่งในปี 2531 ราคาขั้นต่ำ 405 บาท

การรับซื้ออ้อยของโรงงานน้ำตาล จะแบ่งออกเป็น 3 เกณฑ์ คือ

1. อ้อยสด คือ อ้อยที่ตรงตามมาตรฐานที่โรงงานกำหนดไว้ ได้แก่ ความหวาน ความสะอาด เป็นต้น
2. อ้อยไฟไหม้ คือ อ้อยที่ถูกไฟไหม้
3. อ้อยตัดราคา คือ อ้อยสกปรก เช่น มีใบ ราก ดิน ติดอยู่กับอ้อยที่ส่งโรงงาน

จะเห็นได้ว่าการปลูกอ้อยของเกษตรกรในมีปัญหาด้านการตลาด เพราะโรงงานน้ำตาลประกันราคารับซื้ออ้อย นอกจากนี้ในระหว่างการผลิตโรงงานยังให้บริการด้านสินเชื่อเพื่อใช้ในการผลิตแก่เกษตรกร ซึ่งเกษตรกรต้องใช้คืนโรงงานเมื่อขายผลผลิตอ้อยให้แก่โรงงาน

นอกเหนือจากข้อค้นพบข้างต้น คณะผู้ศึกษายังพบว่าการปลูกอ้อยยังส่งผลกระทบให้เกิดการจ้างงานในขั้นที่ ทำให้เกษตรกรไม่ต้องเคลื่อนย้ายแรงงานไปทำงานที่ไหนต่างถิ่น อย่างไรก็ตามเป็นที่น่าสังเกตว่า อัตราค่าจ้างแรงงานหญิงถูกกว่าค่าจ้างแรงงานชาย

การปลูกอ้อยเพื่อขายผลป้อนโรงงานน้ำตาล ได้มีผลให้เกิดการรวมกลุ่มของเกษตรกรเป็นกลุ่มโคตัวอ้อย จากงานวิจัยของ เยาวลักษณ์ อภิชาติวิมล และคณะ (2533) ที่ศึกษากลุ่มทางสังคมในชุมชนป่าไม้แก๊สภาคตะวันออกเฉียงเหนือ พบว่าเกษตรกรผู้

ปลูกอ้อยจะมีการรวมตัวกันเป็นกลุ่มโคกต่ำอ้อย อย่างเช่น ชาวบ้านโนนอ้นวย อำเภอท่าคันโท จังหวัดกาฬสินธุ์ ได้รวมกลุ่มกันเพื่อขอโคกต่ำส่งผลผลิตอ้อยให้แก่โรงงานน้ำตาล ซึ่งตั้งอยู่ในเขตอำเภอโนนพอง จังหวัดขอนแก่น โดยทั่วไปโรงงานมักให้โคกต่ำเป็นคันคันขึ้นไป ดังนั้นเกษตรกรรายย่อยต้องรวมตัวกันผลิตอ้อย เพื่อให้ได้ผลผลิตครบตามโคกต่ำที่กำหนดไว้กับโรงงานน้ำตาล ในกรณีกลุ่มโคกต่ำอ้อยบ้านโนนอ้นวยจะต้องส่งอ้อยให้โรงงานน้ำตาลงวดละ 1,400 ตัน แต่ถ้าส่งไม่ครบตามสัญญาจะถูกปรับตามเกณฑ์ที่โรงงานจะพิจารณา ภายในกลุ่มจะมีหัวหน้าซึ่งทำหน้าที่ประสานงานกับโรงงาน และทำหน้าที่เป็นผู้นำประกันและหาสัญญาการผลิตอ้อยกับทางโรงงานให้แก่สมาชิกทุกคน หัวหน้ากลุ่มมักเป็นชาวบ้านที่มีฐานะดี ได้ทำการปลูกอ้อยมานาน และติดต่อกับโรงงานได้เป็นอย่างดี ไม่ว่าจะเป็นการติดต่อบอกเงิน การขายผลผลิตอ้อย การรับเงินค่าผลผลิตมาแจกจ่ายให้สมาชิก เป็นต้น ปัญหาหลักของกลุ่มโคกต่ำอ้อย ได้แก่ ปัญหาไฟไหม้ไร่อ้อย อ้อยล้นโรงงานอาจต้องเผาทิ้ง หรือเวลาผลผลิตอ้อยน้อยส่งอ้อยให้โรงงานไม่ครบตามโคกต่ำก็ถูกปรับ จึงเห็นได้ว่าการผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญากับโรงงานน้ำตาลนี้ เกษตรกรยังคงต้องเป็นฝ่ายรับความเสี่ยงต่อภัยธรรมชาติ และความผันผวนของตลาดและราคาของผลผลิตด้วย

จากการศึกษาของ อูษา หงส์กาญจนกุล (2533) เกี่ยวกับการยอมรับนวัตกรรมการเลี้ยงไหมของเกษตรกร พบว่าการเลี้ยงไหมพันธุ์เพื่อขายเป็นการติดต่อกันระหว่างเกษตรกรผู้ผลิตผ่านพ่อค้าทั้งในหมู่บ้านและนอกหมู่บ้าน เพื่อเชื่อมโยงไปถึงโรงงานสาวและทอผ้าไหม ขณะที่ส่วนหนึ่งขายรังไหมผ่านนิคมอุบลรัตน์ เพื่อส่งขายไปยังโรงงานสาวและทอผ้าไหม ซึ่งกระบวนการที่เกษตรกรติดต่อกับโรงงานนั้นเป็นส่วนหนึ่งของระบบการผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญา ซึ่งจากการศึกษาพบว่า การตีราคารังไหมยังเป็นปัญหาอยู่มาก เพราะยากที่จะมีมาตรฐานบ่งบอกชัดเจน ส่วนมากเกษตรกรผู้ผลิตจำเป็นต้องยอมรับการตีราคารังไหมของนิคมสร้างตนเองฯ อย่างไรก็ตามการติดต่อกับโรงงานของเกษตรกรก็เป็นไปอย่างอิสระ ไม่มีสัญญากันเป็นลายลักษณ์อักษร ในประเด็นนี้เกษตรกรผู้ผลิตมีความเห็นว่า ระบบตลาดรับซื้อรังไหมไม่แน่นอน

โครงการวิจัยวนศาสตร์ชุมชน คณะวนศาสตร์และสังคมศาสตร์ มหาวิทยาลัยขอนแก่น (2534) ได้ศึกษาการปลูกมะม่วงหิมพานต์ภายใต้เงื่อนไขสัญญาของชาวบ้านโน

เขตอำเภอเสิงสางและอำเภอครบุรี จังหวัดนครราชสีมา ซึ่งทางบริษัทมาบุญครองเป็นผู้ส่งเสริม และธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร (ธกส.) เป็นผู้ให้บริการด้านสินเชื่อแก่เกษตรกรผู้ต้องการปลูกมะม่วงหิมพานต์ และขาดแคลนเงินในการลงทุน ผลการศึกษาพอสรุปได้ดังนี้คือ การปลูกมะม่วงหิมพานต์ต้องประสบกับปัญหาศัตรูพืชอย่างหนัก ทำให้เกษตรกรต้องลงทุนมากขึ้นในการซื้อยามาฉีดเพื่อปราบศัตรูพืช การที่ถูกแมลงรบกวนทำให้มะม่วงหิมพานต์ให้ผลผลิตต่ำ ดังนั้นผลผลิตที่ได้จึงไม่คุ้มกับเงินทุนที่ลงไป ทำให้เกษตรกรผู้ปลูกมะม่วงหิมพานต์จำนวนมากต้องตกอยู่ในสภาพการเป็นหนี้สินธนาคารเพื่อการเกษตรและสหกรณ์การเกษตร ยิ่งไปกว่านั้นในช่วงฤดูแล้งเกษตรกรยังต้องเผชิญกับปัญหาไฟไหม้ไร่มะม่วงหิมพานต์อีกด้วย

จากการศึกษาของ สุทธิยา ชูจิตราภรณ์ (2534) เรื่องการผลิทมะม่วงหิมพานต์ในโครงการส่งเสริมการปลูกมะม่วงหิมพานต์แทนมันสำปะหลัง ของเกษตรกรในเขตปฏิรูปที่ดินมาตงชุมพวง อ.ชุมพวง จ.นครราชสีมา พบว่าการผลิทมะม่วงหิมพานต์เกษตรกรมีปัญหาด้านพนักงานส่งเสริมของบริษัทมากที่สุด เพราะพนักงานส่งเสริมชื่อน้อย ไม่สามารถมาตรวจแปลงได้อย่างทั่วถึง เกษตรกรต้องการได้รับความรู้ด้านวิชาการจากพนักงานมากกว่านี้ เพราะมะม่วงหิมพานต์เป็นพืชใหม่ ไม่เคยปลูก จึงต้องการคำแนะนำและการดูแลแปลงทุกระยะอย่างใกล้ชิด

4. วิธีการศึกษา

4.1 การเลือกพื้นที่เพื่อทำการวิจัย การเลือกพื้นที่ในการทำการศึกษาค้นคว้านี้ดำเนินการโดยพิจารณาจากพื้นที่ที่มีการขยายตัวของอุตสาหกรรมที่ต้องอาศัยวัตถุดิบจากการผลิตในภาคเกษตรกรรม ซึ่งสามารถเห็นได้ในหลายจังหวัดตามแนวของถนนมิตรภาพ จากจังหวัดนครราชสีมาจนถึงจังหวัดหนองคาย จากการสำรวจเบื้องต้นคณะวิจัยได้เลือกพื้นที่ในเขต 3 จังหวัดเพื่อทำการวิจัย คือ จังหวัดนครราชสีมา ขอนแก่น และหนองคาย

เมื่อเลือกพื้นที่จังหวัดแล้วจึงพิจารณาเลือกชนิดของกิจกรรมที่จะทำการศึกษา ในขั้นต้นคณะนักวิจัยได้ทำการสำรวจเอกสารงานวิจัยที่เกี่ยวข้อง เพื่อตรวจสอบว่ามี

กิจกรรมการผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญาใดที่มีผู้ดำเนินการวิจัยไปแล้วบ้าง จากนั้นจึงแบ่งกิจกรรมที่จะทำการศึกษออกเป็น 2 ประเภท คือ การผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญาในระบบการผลิตเพื่อขายผลผลิตให้โรงงานหรือบริษัท โดยได้ทำการศึกษา 2 กรณีศึกษา คือ การผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญาของชาวบ้านหนองคอน ตำบลโพนแพง อำเภอโพนพิสัย จังหวัดหนองคาย ที่ผลิตปลั้บะรดและมะเขือเทศส่งโรงงาน และการผลิตเมล็ดพันธุ์ของชาวบ้านโนนเรือและบ้านหนองบ่อ ตำบลบ้านค้อ อำเภอเมือง จังหวัดขอนแก่น อีกประเภทหนึ่งได้แก่ การผลิตภายใต้เงื่อนไขที่ต้องการผลผลิตจากกิจกรรมด้านวนศาสตร์ ซึ่งได้แก่ กรณีศึกษาการปลูกไม้พองและยูคาลิปตัส ของชาวบ้านหุบบ่อ ต.ดงเมืองแอม อำเภอเขาสวนกวาง จังหวัดขอนแก่น

4.2 การเก็บรวบรวมข้อมูล การทำการศึกษานี้ใช้วิธีเก็บรวบรวมข้อมูล 2 วิธี คือ การศึกษาเอกสาร และการเก็บรวบรวมข้อมูลภาคสนาม โดยใช้วิธีการสัมภาษณ์แบบเจาะลึกตามประเด็นคำถามหลัก และการสังเกตสำหรับประเด็นคำถามหลักมีดังนี้คือ

- สภาพทั่วไปของชุมชนที่ศึกษา
- การเปลี่ยนแปลงของชุมชน
- การเข้าสู่ระบบการผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญา
- กระบวนการผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญา
- ผลกระทบการผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญา

ในการเลือกครัวเรือนเกษตรกรเพื่อทำการสัมภาษณ์ คณะนักวิจัยเน้นการเลือกครัวเรือนเกษตรกรที่มีขนาดของการผลิตแตกต่างกัน เพื่อให้เห็นแบบแผนต่างๆของการผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญา

4.3 การวิเคราะห์ข้อมูล ข้อมูลที่เก็บรวบรวมได้คณะผู้วิจัยได้นำมาแยกแยะเพื่อหาแบบแผนของการผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญาของกิจกรรมการผลิตแต่ละชนิด ตามประเด็นที่กำหนดไว้ในวัตถุประสงค์ของการศึกษา จากนั้นได้ทำการเปรียบเทียบแบบแผนการผลิตแต่ละแบบแผน เพื่อหาลักษณะร่วมและลักษณะที่แตกต่างระหว่างแบบแผนการผลิตนั้นๆ สำหรับมิติที่นำมาใช้ในการเปรียบเทียบระหว่างแบบแผนการผลิต ได้แก่ กระบวนการผลิต

ภายใต้เงื่อนไขสัญญา ปัจจัยที่ทำให้เกษตรกรเข้าสู่ระบบการผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญา และความสัมพันธ์ของกลุ่มคนในระบบการผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญา

อนึ่ง ในการวิเคราะห์ข้อมูลนี้ คณะนักวิจัยได้จัดทำมีการนำเสนอผลการวิเคราะห์ข้อมูลในระยะครึ่งเวลาของการทำวิจัย(Interim) เพื่อรับฟังข้อคิดเห็นและข้อเสนอแนะในการวิเคราะห์สำหรับการเขียนรายงานฉบับสมบูรณ์

4.4 การนำเสนอผลการศึกษาวิจัย จะดำเนินการดังนี้คือ ในบทที่ 1 เป็นบทนำที่ครอบคลุมเนื้อหาเกี่ยวกับความจำเป็นของปัญหาที่ทำการศึกษา กรอบแนวคิดและทฤษฎี และวิธีการศึกษาวิจัย บทที่ 2 และ 3 เป็นการนำเสนอกรณีศึกษา 2 กรณีศึกษา ที่สะท้อนให้เห็นกระบวนการผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญาของการผลิตพืชไร่เพื่อส่งผลผลิตให้โรงงานหรือบริษัท บทที่ 4 เป็นการนำเสนอกรณีศึกษาของการผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญาในกระบวนการการผลิตด้านวนศาสตร์ บทที่ 5 เป็นบทวิเคราะห์การผลิตภายใต้เงื่อนไขสัญญา พร้อมทั้งบทสรุปและข้อเสนอแนะของการวิจัย